

Іванченко О. М.,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри загальної теорії права та держави

Національного університету «Одеська юридична академія»

ЛЕГІТИМНІСТЬ ПРАВА ЯК ОСОБЛИВИЙ ПРОЦЕС ВИЗНАННЯ ЙОГО СПРАВЕДЛИВОСТІ З БОКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Анотація. У статті досліджено теоретичні аспекти легітимності права як особливого процесу визнання громадянським суспільством справедливості правових норм. Визначено, що традиційно легітимність права розглядають як його визнання (загальне визнання), схвалення (окремих норм, правопорядку в цілому), що передбачає згоду суб'єктів дотримуватися правил, встановлених у певній нормативній системі. Констатовано, що легітимність права – результат його легітимації, процесу (процедури) визнання за тими чи іншими критеріями дійсності (валідності) права, а отже, і його загальновизнаної юридичної сили. Аргументовано, що у поточній юридичній практиці проблема правової легітимності виникає стосовно до окремих норм та інститутів, законодавчих інновацій. І тільки в крайніх випадках, коли під загрозою руйнування виявляється соціальний порядок в цілому, мова може йти про легітимність всієї відповідної нормативної системи. Доведено, що у діалозі законодавця з його адресатами беруть участь члени громадянського суспільства. Як адресати парламентського законодавця, суб'єкти громадянського суспільства апробують його відносини із «звичайними» громадянами, із виконавчою та судовою владою. Наголошено, що діяльність таких суб'єктів далеко не завжди інституціоналізується, тим більше далеко не завжди виявляє свою «позасистемність». Вона є порівнянною з «публічною сферою», яка виступає в процесі легітимації права в якості медіатора між індивідами і офіційною владою. Однак у цій концепції консенсус, що досягається в «публічній сфері», легітимує правові інновації, якщо в результаті раціонального дискурсу кожен його учасник з адресата норми перетворюється на її автора. Зважаючи на відсутність адресатів виключається і діалог з ними. Аргументовано, що в ході легітимації права неминує стикаються вимоги стабільності і визначеності правопорядку і його динамічного розвитку, стимульованого адресатами правових приписів. Виявляється свого роду легітимаційний парадокс: постійне відтворення легальності (окремих норм, інститутів) вимагає від законодавця, з одного боку, підтримки офіційного статусу норми, а з іншого – уваги до її змістовності, яка задовольняє адресатів норми, що відповідає їх уявленням про «справедливе право». Акцентовано увагу на тому, що сьогодні саме політика права могла б синтезувати принципи позитивності і природності права, виходячи із закладеної в природі права необхідності його «правильності», справедливості. Наголошено, що як «порадниця» (не прислужниця) законодавця, політика права сприяла б його діалогу з адресатами про назрілі проблеми розвитку права, про необхідність підготовки ним таких інноваційних правових перетворень, які отримали б легітимну санкцію – «справедливе право».

Ключові слова: *легітимність права, правова держава, правовий порядок, справедливість, громадянське суспільство, адресати норм, правові норми, законодавство, соціальний порядок.*

Ivanchenko O. M. Legitimacy of law as a special process of recognition of its justice by civil society

Abstract. The article examines the theoretical aspects of the legitimacy of law as a special process of recognition by civil society of the Justice of legal norms. It is determined that traditionally the legitimacy of a law is considered as its recognition (general recognition), approval (of individual norms, the rule of law in general), which implies the consent of subjects to comply with the rules established in a certain regulatory system. It is stated that the legitimacy of a right is the result of its legitimation, the process (procedure) of recognizing the validity (validity) of a right according to certain criteria, and therefore it's generally recognized legal force. It is argued that in current legal practice, the problem of legal legitimacy arises in relation to individual norms and institutions, legislative innovations. Only in extreme cases, when the social order as a whole is under threat of destruction, can we talk about the legitimacy of the entire relevant regulatory system. It is proved that members of civil society participate in the dialogue between the legislator and his addressees. As the addressees of a parliamentary legislator, subjects of civil society test his relations with "ordinary" citizens, with the executive and judicial authorities. It is noted that the activities of such entities are not always institutionalized, especially not always showing their "non-system Nature". It is comparable to the "public sphere", which acts in the process of legitimizing law as a mediator between individuals and official authorities. However, in this concept, the consensus achieved in the

“public sphere” legitimizes legal innovation, if as a result of rational discourse, each participant turns from the addressee of the norm into its author. Due to the absence of recipients, a dialogue with them is also excluded. It is argued that in the course of legitimization of law, the requirements for stability and certainty of the rule of law and its dynamic development, stimulated by the addressees of legal prescriptions, inevitably collide. A kind of legitimation paradox is revealed: the constant reproduction of legality (individual norms, institutions) requires the legislator, on the one hand, to maintain the official status of the norm, and on the other – to pay attention to its content, which satisfies the addressees of the norm, which corresponds to their ideas about “just law”. Attention is focused on the fact that today it is the policy of law that could synthesize the principles of positivity and naturalness of law, based on the necessity of its “correctness” and justice inherent in the nature of law. It is noted that as an “adviser” (not a servant) of the legislator, the policy of law would promote his dialogue with the addressees about the urgent problems of the development of law, about the need to prepare such innovative legal transformations that would receive a legitimate sanction – “fair law”.

Key words: *legitimacy of law, rule of law state, legal order, justice, civil society, addressees of norms, legal norms, legislation, social order.*

Постановка проблеми. Легітимність є однією з найважливіших характеристик як політичної влади, так і позитивного права. Легітимність в традиційно інтерпретується як суспільне визнання тих чи інших інститутів, що складається за рахунок сприйняття аудиторією соціальних і дискурсивних практик як законних, правильних, а також схвалення цих практик. Зазначена якість проявляється комплексно: у довірі до норм, у законодавчому підтвердженні прав, у правовій підзвітності влади, в ідеологічній прозорості та у виконанні взятих на себе зобов'язань. Таким чином, легітимність значною мірою пов'язана з можливостями формування певних ментальних станів (образів, оцінок, поведінкових установок) у суб'єктів. Такого роду стани цінні з прагматичної точки зору, адже досягнення певного рівня легітимності означає конституювання соціального порядку, фундаментом якого виступають відносини панування. Цілком можливо, що, якби даний порядок був всюди однаковим і уніфікованим, не мав ніяких конкурентів, породжуваних більш вдалим практиками, проблема його виправдання не виникла б в принципі. Однак реальна ситуація інша: соціум пронизаний безліччю конфліктів, колізій, суперечок про визнання. Ці суперечки існують на різних рівнях соціальної організації (від міжособистісного до міждержавного). Необхідність врегулювання даних конфліктів за допомогою звернення до правових засобів ставить проблему ефективності, дієвості останніх. Не всякий правовий засіб, так само як і не всяке прийняте політичне рішення, може чинити позитивний вплив на ту чи іншу проблемну ситуацію. Іноді способи дій або

певні правила поведінки, що зарекомендували себе раніше як ефективні, втрачають цю властивість. Дана обставина, вимагаючи осмислення, викликає до життя дискусію про визнання і легітимність.

В останні десятиліття у вітчизняній дослідницькій літературі не раз мали місце спроби специфікувати поняття легітимності щодо правової сфери життя суспільства. Однак єдиного розуміння і задовільної концепції юридичної легітимності завдяки цим спробам поки не склалося.

У зв'язку з тим, що в сучасних умовах розвиток вітчизняного права йде в бік сприйняття ідей верховенства права і категорії прав людини, виявляється гостра необхідність в подальшій розробці питань легітимності, об'єднання в цих цілях зусиль представників як зарубіжної правової науки, так і представників вітчизняної юриспруденції. Вельми важливо з усією уважністю простежити основні етапи розвитку даної проблеми, врахувати результати досліджень, що раніше відбулися. Усе вищезазначене і зумовило актуальність цього дослідження.

Метою статті є дослідження теоретичних аспектів легітимності права як особливого процесу визнання громадянським суспільством справедливості правових норм.

Аналіз наукових публікацій. До дослідження теоретико-методологічних аспектів поняття легітимності в сфері науки держави і права зверталися такі українські науковці як: А. Баумейстер, Є. Бистрицький, А. Богачов, В. Дудченко, Ю. Калюжна, О. Коваль, В. Кокорський, Т. Кравченко, П. Манжола, І. Музика, В. Невідомий, М. Неліп, В. Нечипоренко,

Ю. Оборотов, С. Олєфіренко, О. Петришин, І. Рибак, Т. Сивак, О. Скрипнюк, С. Сливка, Л. Спинка, М. Тур, В. Федоренко, Х. Хвойницька, М. Цвік, С. Шевчук, Н. Юськів, та інші.

Проблематику легітимності як фундаменту права, винайдення засобів легітимації державно-правових інституцій, співвідношення легальності позитивного права і легітимності права природного в межах сучасної теорії права досліджували такі зарубіжні вчені як: К. Апель, Р. Арон, М. Вебер, Ю. Габермас, Р. Дворкін, І. Кант, Д. Лок, Н. Луман, Е. Макінтайр, Т. Парсонс, Д. Ролз, Ж. – Ж. Руссо, Ч. Тейлор, С. Хантінгтон, Х. Хайнінг та інші.

Дослідженням аспектів громадянського суспільства в науці права займалися такі науковці як: Д. Акімов, В. Анікін, Е. Афонін, Т. Андріученко, І. Бекешкіна, С. Кириченко, А. Колодій, В. Яблонський та інші.

Виклад основного матеріалу. Співвідношення права і справедливості – одна з вічних проблем теорії права, наскрізних в її історії. Добре відомо протистояння з цієї проблеми, хоча і помітно пом'якшуване, позитивізму і вчень про природне право: позитивізмом справедливість виводиться за межі права, представники непозитивізму (насамперед юснатуралізму) розглядають справедливість як зовнішній (класичні теорії природного права) або закладений в самій правовій системі (сучасний юснатуралізм) моральний імператив, звернений до позитивного правопорядку. Згідно вітчизняної лібертарно-юридичної теорії, теж непозитивістської, справедливість є іманентною праву («лише право є справедливим»), корениться в його природі, але при цьому право є відокремленим від моралі.

В українському дискурсі справедливості не можна не побачити акценту на морально-правових цінностях справедливості (правди-справедливості), на внутрішній взаємозумовленості, «взаємоутвердженні» права і моралі. Характерне для такого підходу розуміння справедливості як морально необхідної компоненти в людських відносинах дозволяє включити справедливість до середовища існування суб'єктів соціально-правового спілкування. Справедливість в такому випадку виступає як свого роду «моральний капітал» того чи іншого співтовариства. При цьому

вона залишається «найбільш публічною і найбільш правовою» з усіх чеснот [3].

Позитивізм, відволікаючись від етичних проблем, прагнучи уникати моральних суджень і ідеологізованої аргументації в аспектах, які вважалися чисто юридичними, завжди надавав значення питанню про ціннісний зміст позитивного права. Саме так можна було б позначити не тільки ключову концептуальну розбіжність між позитивізмом і юснатуралізмом, а й вододіл між визнанням (легітимацією) права як будь-якого чинного права, незалежно від його змісту, і визнанням права як «справедливого права».

Традиційно легітимність права розглядають як його визнання (загальне визнання), схвалення (окремих норм, правопорядку в цілому), що передбачає згоду суб'єктів дотримуватися правил, встановлених у певній нормативній системі. Легітимність права – результат його легітимації, процесу (процедури) визнання за тими чи іншими критеріями дійсності (валідності) права, а отже, і його загальноновизнаної юридичної сили [5].

У поточній юридичній практиці проблема правової легітимності виникає стосовно до окремих норм та інститутів, законодавчих інновацій. І тільки в крайніх випадках, коли під загрозою руйнування виявляється соціальний порядок в цілому, мова може йти про легітимність всієї відповідної нормативної системи.

У сучасній вітчизняній теорії права, в тому числі орієнтованій на інтерсуб'єктивні підстави правової легітимності, не приділяється спеціальної уваги такому комунікативному аспектові права, як його легітимація в постійно відтворюваних відносинах між законодавцем і «нормоодержувачами» (насамперед суддями, державними службовцями, а також представниками громадянського суспільства, «звичайними» громадянами). Як можна припустити, це пояснюється тим, що з фігурою законодавця пов'язується легальність – офіційна процедурна форма легітимації права. Позитивісти найчастіше ототожнюють легітимність і легальність, вважаючи, що формальна процедурна легальність цілком забезпечує офіційний статус норми як легітимної. З цим, насправді, не можна погодитися, якщо дотримуватися непозитивіст-

ського розуміння права (в будь-якому його варіанті) [2, с. 130–132].

Формально-юридична легальність сходиться до абсолютистського легалізму, який, у свою чергу, відроджував пізньоримську ідею («догму») права як волюнтаристського розпорядження імператора [8]. Така легальність знаходила і методологічне обґрунтування (наприклад, у Ж. Бодена, щоправда, не в якості самодостатньої) [6]. Однак вона не була ще позитивістською або непозитивістською формою легітимації права. Тільки до середини XIX ст. формально-юридична легальність отримує в позитивізмі методологічне і теоретичне обґрунтування. Позитивізм ототожнює себе з формально-догматичною юриспруденцією і надає праву етатистсько-наказового характеру. Формується етатистська модель (форма) легітимності права. Етатистський позитивізм презюмує легітимність права за критерієм фактичності – факту походження права від держави. Ця форма легітимації права починає панувати в європейській юриспруденції. Після революційних потрясінь у Франції в кінці XVIII ст. виявляється прагнення до уніфікації і впорядкованості політико-правових форм суспільного життя. Держава отримує «монополію легітимної номінації», тобто монополію на законотворчу діяльність в особі парламентських установ. Держава-законотворець відповідно розглядається як єдине джерело права, що володіє і монополією на примус. При цьому, праву сама держава у своїй діяльності не підпорядковується, опиняючись «над» правом [7, с. 118].

Уявлення про моральну та соціальну нейтральність права виключали метаюридичні аспекти правової легітимності. Існування божественного, природного права, а також «права народів» (міжнародного права), державного права не вписувалося в рамки етатистським чином орієнтованої формальної легальності. Перш за все спростовувалася ідея природного права в будь-якому її тлумаченні. В рамках позитивного правопорядку жорстко формалізувалася діяльність судового корпусу. Теорія тлумачення волі законодавця, що формувалася ще при абсолютизмі, допускала тільки буквальне тлумачення норми, що підлягала застосуванню.

Легальність і сьогодні навіває образ законодавця, який розглядає норму як наказ її адресатам. З таким законодавцем діалог неможливий: він замінюється державною пропагандою, ідеологічним диктатом, в тому числі посиленнями на формальну законність [1].

Не має перспективи і діалог з суддями, якщо вони заздалегідь готові взяти верх над законодавцем в розумінні сенсу норми або взагалі претендують на роль правотворців. Актуалізація права в правосудді – примітний сюжет сучасної посткласичної юриспруденції, в тому числі континентальної. Згідно з цим сюжетом, тільки в правосудді, тут і зараз, право отримує легітимаційну санкцію. Так, в концепції А. Кауфманна лише на стадії правосуддя право виявляється повністю і цілком дійсним. На цій стадії, вважає український науковець В. Кремень, право виникає із закону. Право і є тим, що виникає із закону в процесі правосуддя [7, с. 130].

У діалозі законодавця з його адресатами беруть участь члени громадянського суспільства. Як адресати парламентського законодавця, суб'єкти громадянського суспільства апробують його відносини із «звичайними» громадянами, із виконавчою та судовою владою. Діяльність таких суб'єктів далеко не завжди інституціоналізується, тим більше далеко не завжди виявляє свою «позасистемність». Вона є порівнянною з «публічною сферою», яка, згідно деліберативно-дискурсивної концепції Ю. Габермаса [11], виступає в процесі легітимації права в якості медіатора між індивідами і офіційною владою. Однак у цій концепції консенсус, що досягається в «публічній сфері», легітимує правові інновації, якщо в результаті раціонального дискурсу кожен його учасник з адресата норми перетворюється на її автора. Зважаючи на відсутність адресатів виключається і діалог з ними.

Гуманістична концепція самозаконодавства індивідів, що є висхідною до Ж.-Ж. Руссо [10], не передбачає обов'язковості норми для її автора.

Що ж тоді спонукає індивіда слідувати нормі, без будь-якої зверненої до нього санкції? Тільки відповідальне самозобов'язання. Але чи сумісна така автономія індивіда з існу-

ванням інституційних форм правової легітимації, а в кінцевому випадку, відповідно до висновків анархо-індивідуалізму, з існуванням держави і позитивного права як таких?

В ході легітимації права неминуче стикаються вимоги стабільності і визначеності правопорядку і його динамічного розвитку, стимульованого адресатами правових приписів. Виявляється свого роду легітимаційний парадокс: постійне відтворення легальності (окремих норм, інститутів) вимагає від законодавця, з одного боку, підтримки офіційного статусу норми, а з іншого – уваги до її змістовності, яка задовольняє адресатів норми, що відповідає їх уявленням про «справедливе право». Як складаються при цьому відносини законності (формальної законності) і справедливості?

В умовах відносної соціальної стабільності офіційні процедури правовстановлення, в принципі, задовольняють попит суспільної свідомості на право і справедливість (правову справедливість). Справедливість виступає в такому випадку як прагнення до легальності, стійкості, стабільності, визначеності у відносинах суб'єктів правового спілкування. Справедливість навіть відчуває себе споконвічною чеснотою, вважаючи, що віддавати належне «за законом» є справедливим, а, наприклад, «за привілеями» або узгоджуватись з корпоративною солідарністю – ні. Справедливості в якості необхідного відповідає в цих умовах і образ судді – «слуги Закону». Взагалі, всіх, здається, влаштовує погляд на право як «лише на те, що функціонує як право, без будь-якого спотворення».

Про критичному настрої адресатів по відношенню до чинного права законодавець дізнається, коли без будь-якої його участі починається процес правотворення. Це процес фактичного складання і визнання тих чи інших суспільних відносин і взаємозв'язків людей та їх об'єднань в якості «нормальних» і «правильних». «Живе право», яке виявляє себе в ході правотворення, породжує все більш відчутних сумнівів в тому, що санкціонування норми законодавцем – єдина ознака її легітимності.

Як реагує на це справедливість у розумінні теоретиків «живого права»? Вони зверта-

ються до неї головним чином для того, щоб те, що відбувається «по справедливості» вимірювати тим, які саме з різноманітних інтересів мають більшу вагу для суспільства. Представники школи «вільного права» обговорюють питання про «зважування» інтересів правозастосовниками. «Доброчесність» справедливості залишається при цьому без уваги. Виключається самостійна цінність справедливості, безвідносно до чієїсь інтересів, суспільної доцільності.

Прихильники «живого права», безумовно, орієнтовані на його визнання законодавцем, на закріплення законодавцем в чинному праві пропонованих ними правових новацій. Законодавець, в свою чергу, далеко не завжди відповідає їм «взаємністю». Однак в разі позитивної оцінки сформованих відносин з його боку, він зводить їх в ранг юридичної норми. Тим самим законодавець відповідає на заклик до необхідної корекції писаного права.

У ситуації наростаючої кризи формальної законності самокритична справедливість починає сумніватися в тому, що зможе вважати себе чеснотою, якщо буде схвалювати визначеність і стабільність правопорядку «за всяку ціну», заохочувати тепер ясно помітне законодавче свавілля. І справедливість бере на себе роль критичної легітимації права «як права». Відстоювання права за принципом «право є право» супроводжується критикою офіційного державного правовстановлення, вимогою підпорядкування законодавця праву, затвердження правових засад діяльності держави. Ідея правової держави формулюється із посиланням на справедливість: держава «повинна бути правовою, тому що вона повинна бути справедливою» [4, с. 103].

Конституційне визнання основних прав людини стає перемогою справедливості. Тепер справедливість пильно стежить за нерозривністю своїх зв'язків із свободою, визнаючи несправедливим будь-яке порушення людських прав як у законотворчій, так і в правозастосовній діяльності. Відплата «за законом» (за нормами поточного законодавства) визнається справедливою, з тією умовою, що закон узгоджується з конституційними принципами права і прав людини, тобто з вимогами самої справедливості. Конститу-

ційне правосуддя, керуючись цими принципами, бере відтепер діяльну участь у діалозі законодавця з його адресатами.

Базові цінності права, такі як свобода (рівність у свободі), гідність людини, справедливість, – це і базові цінності спільного життя людей. Вони можуть розглядатися як ідеальні моделі людської спільноти, що не залежать від її конкретно-історичних форм. Ними обумовлено саме існування держави і права. Дотримання цих цінностей – необхідна гарантія прав особистості, правового характеру законодавчих правил.

Базові цінності права не тільки не релятивні, але й не автономні. У своїй нерозривності, взаємозв'язку, взаємодії вони утворюють єдине смислове поле. Всі базові цінності права виражають вимоги справедливості, але одночасно всі вони виражають вимоги свободи, гідності людини.

Ці цінності і є ідеальною передосновою конкретних історичних форм справедливості. Можна, звичайно, спробувати знайти основу рівності в історично минутих соціальних і ідеологічних перевагах або у формальних вимогах закону – розподіляти блага за рангом, чи за потребами, по заслугах або за законом. Але, за визначенням Х. Перельмана, як не комбінуй формули такої конкретної справедливості, висновок виявиться невтішним: справедливість – «одне з найбільш безнадійно заплутаних понять» [12].

Будучи базовою цінністю права, справедливість, як можна припустити, особливо стосовно до українського менталітету, є шуканим метаправом. Завдяки присутності в праві справедливості, воно виявляє свою внутрішню моральність, свою моральну сталість. Адже воля, розмірковував Августин, у нас завжди вільна, але не завжди добра.

Базові цінності права змальовують ідеальний простір комунікацій законодавця і його адресатів. Втілюючись в принципах права, вони набувають тим самим нормативної практичної спрямованості, зобов'язуючи слідувати цим принципам і законодавця, і правозастосовників (суддів, чиновників). Загальним принципам права як вимогам справедливості притаманний критичний потенціал самої справедливості. Принципи справедливості як дже-

рело нормативності права, як підкреслював Дж. Ролз [9], повинні забезпечити раціональну критику будь-якої соціальної організації.

Справедливість може зобов'язати суддю не застосовувати правопорушуючу (вкрай несправедливу) норму. Відмовляючись застосувати таку норму, суддя як би перериває свої відносини із законодавцем в якості автора норми. Можна сказати, що суддя морально перемагає законодавця, але перемагає саме в діалозі з ним. Діалог презюмується і навіть розвивається, наприклад, навколо питання про те, чи є вкрай несправедлива норма ще й юридично дефектною.

Традиційний підхід до розуміння легітимності права зосереджується тільки на адресатах норм. Законодавцю, автору правових норм, відводиться при цьому в кращому випадку роль нейтрального спостерігача подальшої долі норм, які отримали від нього «путівку в життя». Тим часом легітимність права досягається у взаємному визнанні законодавця і його адресатів, в шуканому консенсусі «сторін», в «єдності двох засад» – слова і справи. Такий консенсус не може не включати взаємного визнання суб'єктів прав і обов'язків. Незаперечним залишається те, що права і обов'язки існують не тільки нормативно, а й комунікативно, тобто в соціальному просторі, в просторі поведінкової комунікації.

Бажаний консенсус, якщо не вдаватися до габермасівської «інституційної фантазії» [11], досягається в рамках «системної демократії» і за своєю суттю спрямований на збереження і зміцнення демократичних інститутів сучасної правової держави. Однак цей консенсус, незважаючи на його історичну швидкоплинність, дозволяє намітити реальні перспективи політики права, що впливають з легітимативного тиску адресатів норм на законодавця. Адресовані законодавцю вимоги про врегулювання назрілих конфліктів шляхом видання відповідних норм можуть бути задоволені, як свого часу писав І. Покровський [8], якщо сформоване становище розглядати не тільки з точки зору його історії і його догматики, а й з точки зору політики права. Життя запитує «не про те, що було, і не про те, що є, а про те, як повинно бути з точки зору розумного і справедливого».

У той час, більше століття тому, передбачалося будувати політику права на фундаменті природно-правових вчень. Однак щоб уникнути «помилкових тлумачень і поверхневої критики» науковці вважали за необхідне замінити назву «наука природного права» іншим терміном – «наука політики права». При цьому треба було переосмислити багатовікові традиції юснатуралізму і перш за все відмежуватися від властивого йому, як вважали багато, дуалізму одночасно діючих систем права – природного і позитивного права [4, с. 108].

Пошуки модернізації теорії природного права тривають і в сучасній посткласичній теорії права. Критика класичної природничо-правової доктрини супроводжується, як і раніше, утвердженням самої ідеї природного права: «природно-правова ідея не спростована». Співвідношення природного і позитивного права постає тепер як їх суперечлива єдність – як «дуальність» реальності права, його онтологічної структури. Тим самим намічається зближення вчень про природне право з позитивізмом, а позитивізму – з природним правом.

Правда, для цього є і суттєві перешкоди. Найважливіша з них – властиві позитивізму, особливо в його «жорстких», ексклюзивних варіантах, релятивізм, етичний скептицизм. Належить ще подолати усталене нехтування позитивністю права, з одного боку, і справедливостю – з іншого. І ось чому: «нехтування позитивністю загрожує правопорядкові, нехтування справедливостю загрожує правопорядкові».

Висновки. Традиційно легітимність права розглядають як його визнання (загальне визнання), схвалення (окремих норм, правопорядку в цілому), що передбачає згоду суб'єктів дотримуватися правил, встановлених у певній нормативній системі. Легітимність права – результат його легітимації, процесу (процедури) визнання за тими чи іншими критеріями дійсності (валідності) права, а отже, і його загальноновизнаної юридичної сили. У поточній юридичній практиці проблема правової легітимності виникає сто-

совно до окремих норм та інститутів, законодавчих інновацій. І тільки в крайніх випадках, коли під загрозою руйнування виявляється соціальний порядок в цілому, мова може йти про легітимність всієї відповідної нормативної системи.

У діалозі законодавця з його адресатами беруть участь члени громадянського суспільства. Як адресати парламентського законодавця, суб'єкти громадянського суспільства апробують його відносини із «звичайними» громадянами, із виконавчою та судовою владою. Діяльність таких суб'єктів далеко не завжди інституціоналізується, тим більше далеко не завжди виявляє свою «позасистемність». Вона є порівнянною з «публічною сферою», яка виступає в процесі легітимації права в якості медіатора між індивідами і офіційною владою. Однак у цій концепції консенсус, що досягається в «публічній сфері», легітимує правові інновації, якщо в результаті раціонального дискурсу кожен його учасник з адресата норми перетворюється на її автора. Зважаючи на відсутність адресатів виключається і діалог з ними.

В ході легітимації права неминуче стикаються вимоги стабільності і визначеності правопорядку і його динамічного розвитку, стимульованого адресатами правових приписів. Виявляється свого роду легітимаційний парадокс: постійне відтворення легальності (окремих норм, інститутів) вимагає від законодавця, з одного боку, підтримки офіційного статусу норми, а з іншого – уваги до її змістовності, яка задовольняє адресатів норми, що відповідає їх уявленням про «справедливе право».

Сьогодні саме політика права могла б синтезувати принципи позитивності і природності права, виходячи із закладеної в природі права необхідності його «правильності», справедливості. Як «порадниця» (не прислужниця) законодавця, політика права сприяла б його діалогу з адресатами про назрілі проблеми розвитку права, про необхідність підготовки ним таких інноваційних правових перетворень, які отримали б легітимну санкцію – «справедливе право».

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Баумайстер А. Апорії модерної теорії легітимації. *Філософська думка*. 2009. № 5. С. 22–33.
2. Ведерніков Ю.А., Папірна А.В. Теорія держави і права: навч. К.: Знання, 2008. 333 с.
3. Гардашук Т. Ідея справедливості в сучасному суспільстві. *Філософська думка*. 2003. № 1. С. 102–122.
4. Демиденко Г. Г. Історія вчень про право і державу. Навчальний посібник. Х. : Консум, 2005. 431 с.
5. Дудченко В.В. Визнання і дійсність права (за вченням проф.. Роберта Алексі). *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2014. № 2. С. 6–15.
6. Круглашов А. Боден Жан. Політична енциклопедія. редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. К.: Парламентське видавництво, 2011. С. 69
7. Кремень В. Г., Філософія: мислителі, ідеї, концепції: підручник / Кремень В. Г., Ільїн В. В. К.: Книга, 2005. 528 с.
8. Покровский І. О. Історія римського права. Х: Харвест, 2002. 203 с.
9. Ролз Дж. Теорія справедливості. / Джон Ролз; пер. з англ. О. Мокровольський. Київ: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2001. 822 с.
10. Руссо Ж.Ж. Два трактати про врядування / пер. з англ. Олександр Терех, Ростислав Димерець. Київ : Основи, 2001. 264 с.
11. Габермас Ю. Філософський дискурс Модерну / Пер. з нім. В. Купліна. К.: Четверта хвиля, 2001. 424 с.
12. Hart H. L. A. Introduction to Chaim Perelman's the Idea of Justice and the Problem of Argument. London, 1963. 156 p.